

УДК 534.232

О.І. Дрозденко

Розрахункове забезпечення електричної міцності конструкцій електроакустичних перетворювачів, герметизованих полімерними матеріалами

Рассмотрена зависимость электрической прочности электроакустических преобразователей от условий эксплуатации и способов герметизации. Разработаны расчетные модели для оценки процессов диффузии в электроакустических преобразователях с различными вариантами герметизации и защиты от электрического пробоя. По моделям установлены зависимости скорости процессов диффузии от свойств используемых материалов.

Electric strength of electro-acoustic converters dependence on service conditions and hermetic encapsulation modes is considered. Settlement models for diffusion processes estimation in electro-acoustic converters with various variants of hermetic encapsulation and protection against voltage failure are developed. The models dependences of diffusion processes speed on properties of used materials are established.

Ключові слова: електроакустичний перетворювач, конструкційні способи захисту, електрична міцність, опір ізоляції, вологозахист, герметизація.

Вступ

Електроакустичні прилади є електромеханічними коливальними системами, в яких створення акустичних полів відбувається в результаті взаємодії електричних і механічних полів. Тому конструкції цих приладів під час їх розробки повинні розраховуватись не тільки на механічну, а й на електричну міцність.

Електрична міцність, поряд з механічною міцністю [1] та температурними механічними напруженнями [1,2] є одним із внутрішніх факторів електроакустичних приладів, які обмежують їх енергетичні можливості. Особливо це стосується конструкцій випромінювальних електроакустичних приладів, в яких для створення великих інтенсивностей задіяні потужні електричні поля. Якщо до того ж ці конструкції призначені для роботи протягом тривалого часу в рідинах, то забезпечення заданої електричної міцності суттєво ускладнюється порівняно з розробкою конструкцій приладів, які працюють у повітрі.

Розробка методів розрахунку електричної міцності конструкцій електроакустичних приладів, які працюють в рідині, є складним теоретичним і експериментальним пошуковим процесом [3].

Метою роботи є визначення дії зволоження ізоляції, на зниження електричної міцності активних елементів та її врахування під час розробки конструкцій електроакустичних приладів.

1. Вимоги до електричної міцності електроакустичних перетворювачів

Вимоги забезпечення електричної міцності для конструкцій електроакустичних приладів, які працюють в режимах прийому та випромінювання звуку, принципово відрізняються.

В конструкціях прийомних електроакустичних приладів основним завданням електроізоляції є забезпечення певного електричного опору в умовах експлуатації та виключення її впливу на вид амплітудно- та фазочастотних характеристик перетворювачів. Оскільки, як правило, вони працюють на частотах ω_n , що лежать значно нижче резонансних, то цього можливо досягти за умов

$$R_{\text{ел,вт}} \gg \frac{1}{\omega_n C_{\text{ел}}^{\xi}} \text{ і } R_{\text{п,с}} \gg \frac{1}{\omega_n C_{\text{ел}}^{\xi}}, \quad (1)$$

де $R_{\text{ел,вт}}$ – опір втрат електроакустичного приладу; $C_{\text{ел}}^{\xi}$ – ємність активного елемента; $R_{\text{п,с}}$ – опір активного елемента і елементів електроізоляції постійному струму.

У випромінювальних приладах, які, як правило, працюють на резонансних частотах, вимога до повного опору електричних втрат

$$R_{\text{ел}} \gg \frac{r_m}{n^2}, \text{ де } r_m \text{ – механічний опір приладу, а}$$

n – його коефіцієнт електромеханічної трансформації, зазвичай виконується відносно легко. Однак, у випромінювальних електроакустичних приладах, збуджуються електричні поля достатньо великої напруженості. Чисельні значення напруги збудження U досягають величин до 3000 В при відстані між електродами 8 – 15 мм. Очевидно, що в цих випадках існує висока ймовірність пробою використаних електроізоляційних матеріалів. У конструкціях цих приладів повинні бути вжиті заходи щодо підтримки необ-

хідного рівня електричної міцності: $U < U_{гр}$, де $U_{гр}$ – граничне значення електричної міцності електроакустичного приладу. Таким чином електрична ізоляція конструкцій випромінювальних електроакустичних приладів повинна відповідати вимогам:

$$[R_{ел} > R_{ел,гр}; U < U_{гр}]P(t), \quad (2)$$

де $P(t)$ – ймовірність безвідмовної роботи, а

$$R_{ел,гр} = (30 \div 100) \frac{r_M}{n^2}.$$

В процесі експлуатації електроакустичних приладів в рідині однією з поширених причин втрати працездатності приладів є погіршення електричних параметрів приладів через зволоження їх активних елементів. Зокрема, опір міжелектродної ізоляції (внутрішній опір) електроакустичного приладу R_0 стає меншим 0,5 – 1,0 МОм, що приводить до виникнення часткових розрядів небезпечної інтенсивності між електродами. Пояснюється це однією з можливих двох причин – руйнуванням герметичної оболонки електроакустичного приладу або зволоженням електричної ізоляції активного елемента в результаті дифузії рідини крізь полімерні деталі герметизуючої оболонки.

Ідеальними матеріалами для герметизації є метали і скло [4], оскільки вони непроникливі для молекул рідин. Метали широко використовуються для герметизації активних елементів, а використанню скла перешкоджає його крихкість – воно руйнується при деформації більше 0,1%.

Здебільшого в конструкціях електроакустичних приладів є елементи, які виконуються тільки з полімерних матеріалів. Це підбандажна ізоляція, ізоляція від корпусу, ізоляція монтажу і струмоводів. Існують конструкції електроакустичних приладів, в яких тільки ввід електричного кабелю герметизовано за допомогою полімерів, а вся інша герметизуюча оболонка виконана з металу. Однак реалізація таких перетворювачів має суттєві технологічні труднощі, пов'язані із забезпеченням необхідної гнучкості і міцності кріплень активних елементів електроакустичних приладів.

Інформацію щодо параметрів матеріалів, які застосовуються для герметизації гідроакустичних перетворювачів можна знайти в [1].

Таким чином, для забезпечення електричної міцності конструкцій електроакустичних приладів необхідно мати інформацію про зміну параметрів матеріалів, які використовуються для електроізоляції та герметизації в умовах їх тривалої експлуатації. При зниженні електричної міцності внаслідок зволоження ізоляції його активного елемента необхідним є дотримання вимог (1) і (2).

2. Основні підходи до забезпечення електричної міцності конструкцій електроакустичних перетворювачів, обумовленої зволоженням ізоляції активних елементів

Умовою забезпечення електричної міцності конструкцій електроакустичних приладів є визначення концентрації C пари води у внутрішньому об'ємі конструкцій, яка повинна бути меншою гранично допустимою $C_{гр}$, щоб забезпечити з вірогідністю $P_{герм}(t_{експ})$ нормальне функціонування електроакустичного приладу $[C < C_{гр}]_{P_{герм}(t_{експ})}$.

Процеси руху молекул пари в рідині і через границю розподілу рідини з іншим середовищем за даних граничних і початкових умов описуються за допомогою рівняння дифузії:

$$\frac{\partial C_i}{\partial t} = D_i \nabla^2 C_i, \quad (3)$$

де C_i – концентрація пари; D_i – коефіцієнт дифузії пари в i -тому середовищі; t – час; ∇ – оператор Лапласа.

У випадку стаціонарного рівноважного стану системи "рідина-пара" $\frac{\partial C}{\partial t} = 0$ і концентрації пари над рідиною в повітрі $C_2|_{x=0}$ і всередині неї

$C_1|_{x=0}$ однакові $C_1(x) = C_2(x)$. При нестационарному стані дифузійні потоки пари на межі розподілу рідини з іншим середовищем становлять

$$D_1 \frac{\partial C_1}{\partial x} \Big|_{x=0} = D_2 \frac{\partial C_2}{\partial x} \Big|_{x=0}.$$

Концентрація пари рідини в будь-якому середовищі не може бути більшою граничної за даних температури і тиску, оскільки при досягненні її різко збільшується вірогідність співударів молекул пари, а відтак і її конденсації. Кількість вологи, яка міститься в повітрі, виражається, як через абсолютну вологість, тобто концентрацію пари рідини в повітрі C , так і через відносну вологість, тобто через відношення існуючої вологості C до граничної $C_{гр}$ за даної температури $\varphi = C/C_{гр}$ [4].

При відсутності порушень суцільності полімерних оболонок пара рідини проникає крізь них за законами дифузії. При цьому концентрація пари рідини в будь-якій точці конструкції електроакустичного приладу може бути визначена із рішення рівняння дифузії (3) за відповідних граничних і початкових умовах. У зв'язку з тим, що товщина полімерних оболонок майже завжди є відносно малою, а відношення радіусів зовнішніх

поверхонь r_3 до внутрішніх r_B звичайно становить $r_3/r_B \leq 1,4$ з достатньою для практики точністю [4] всі полімерні оболонки конструкцій електроакустичних приладів під час аналізу дифузних явищ можуть розглядатись як пласкі. Площі їх поверхонь є рівними площам отворів, які вони закривають, а товщини – рівними товщинам реальних оболонок. При цьому рівняння (3) замінюється простішим одномірним рівнянням:

$$\frac{\partial C_i}{\partial t} = D_i \frac{\partial^2 C_i}{\partial x^2} . \quad (4)$$

Для розрахункового забезпечення розробки конструкцій електроакустичних приладів в частині оцінки протидії процесам дифузії пари рідини потрібно розробити розрахункові моделі цих конструкцій. З точки зору граничних і початкових умов, які реалізуються в сучасних конструкціях електроакустичних приладів, а також механізмів дії пари рідини на електроізоляційні характеристики цих приладів, конструкції електроакустичних приладів можливо поділити на наступні групи:

1. Компенсовані конструкції, герметизовані полімерними або полімерно-металевими оболонками за наявності їх адгезії до активного елемента у вигляді п'єзокерамічного тіла.
2. Розвантажені, силові і компенсовані маслозаповнені конструкції, та конструкції, герметизовані полімерними оболонками, які не мають адгезії до активного елемента.
3. Розвантажені, силові і компенсовані маслозаповнені конструкції за наявності в їх складі спеціально вбудованих осушувачів (наприклад, патронів з силікагелем).

Якщо конструкція електроакустичного приладу включає в себе кілька елементів герметизації, які відображаються різними розрахунковими моделями, то результуюча концентрація пари води C_Σ у її внутрішньому об'ємі V дорівнює відношенню повної кількості пари рідини, яка пройшла скрізь всі елементи герметизації Q_Σ , до внутрішнього об'єму електроакустичного приладу: $C_\Sigma = Q_\Sigma / V$.

Таким чином, електричний стан конструкції електроакустичного приладу визначається концентрацією пари рідини в ній. Остання може бути знайдена як результат рішення диференційного рівняння дифузії (4) для відповідної розрахункової моделі.

Щоб пов'язати значення концентрації пари зі значенням опору постійному струму $R_{п,с}$ і тангенсом діелектричних втрат $tg\delta$ скористаємось експериментально отриманою залежністю [4] на прикладі п'єзокераміки ЦТСНВ-1, яка наведена на рис. 1.

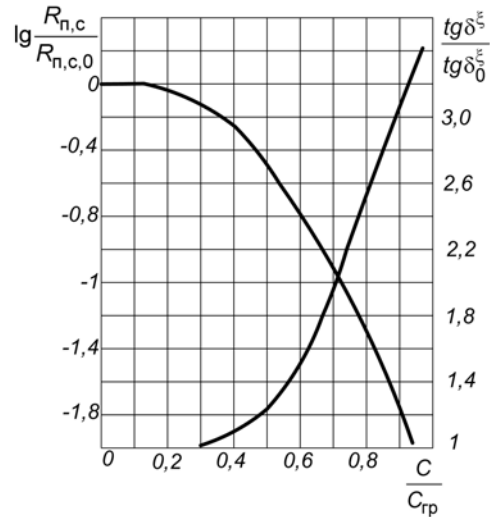

Рис. 1. Залежність опору постійному струму $R_{п,с}$ і тангенса діелектричних втрат $tg\delta$ для п'єзокераміки ЦТСНВ-1, з параметрами $R_{п,с,0} = 2,43 \cdot 10^{11} \text{ Ом}$, $tg\delta_0^\xi = 2\%$

Розглянемо методи розрахунків концентрації пари для конструкцій електроакустичних приладів першої групи.

3. Розрахункова модель для оцінювання процесів дифузії пари рідини в конструкціях електроакустичних приладів за наявності адгезії полімерних матеріалів до активного елемента

Відмінною особливістю цієї моделі є те, що в процесі зволоження шару полімеру здійснюється зниження його електричного опору $R_{ел}(C)$ і електричної міцності $U_{пр}(C)$.

Для рівняння дифузії у вигляді (4) граничні і початкові умови (рис.2) мають вигляд: концентрація пари в робочому середовищі $C = C_1$ при $x \leq 0$ для всіх t ; концентрація пари в полімері $C = C_0$ при $0 < x < l_1$ і $t = 0$; концентрація пари в п'єзокераміці $C_3 = 0$, якщо $x > l_1$ для всіх t .

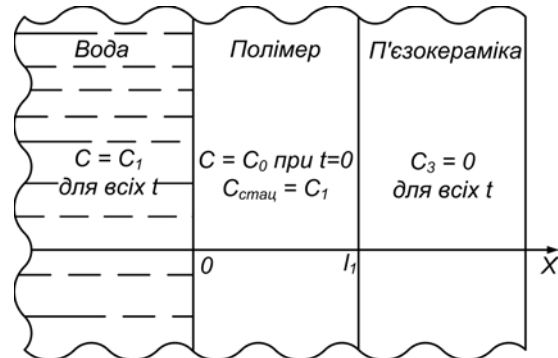

Рис. 2 Модель перетворювачів за наявності адгезії герметизуючої оболонки до п'єзокерамічного активного елемента

Рішення рівняння дифузії шукаємо у вигляді:

$$C(x, t) = C_1 + C_2(x, t).$$

Граничні і початкові умови, що відповідають цьому запису:

$$C_2|_{x=0} = 0 \text{ для всіх } t; C_2|_{x=l; t=0} = C_0 - C_1;$$

$$\left. \frac{\partial C_2}{\partial x} \right|_{x=l} = 0.$$

Подамо концентрацію пари $C_2(x, t)$ в полімері у вигляді $C_2(x, t) = X(x)T(t)$ [5]. Тоді

$$DX''(x)T(t) = T'(t)X(x); \frac{DX''(x)}{X(x)} = \frac{T'(t)}{T(t)} = -\lambda, \text{ або}$$

$$X''(x) + \frac{\lambda}{D} X(x) = 0 \text{ і } T'(t) + \lambda T(t) = 0.$$

Рішення останніх рівнянь мають вигляд:

$$X(x) = A \cos \sqrt{\frac{\lambda}{D}} \cdot x + B \sin \sqrt{\frac{\lambda}{D}} \cdot x; T(t) = E e^{-\lambda t};$$

$$C_2(x, t) = \left(A_1 \cos \sqrt{\frac{\lambda}{D}} \cdot x + B_1 \sin \sqrt{\frac{\lambda}{D}} \cdot x \right) e^{-\lambda t}.$$

Знайшовши невідомі коефіцієнти A_i і B_i наведених розкладів із граничних і початкових умов, маємо:

$$C(x, t) = C_1 + \sum_{n=0}^{\infty} \frac{4(C_0 - C_1)}{\pi(2n+1)} \times \sin \frac{\pi x(2n+1)}{2l_1} e^{-\left[\frac{\pi(2n+1)}{2l_1} \right]^2 Dt} \quad (5)$$

Аналіз співвідношення (5) показує, що концентрація пари у товщі полімеру зростає тим швидше, чим більший член D/l_1^2 , тобто чим більший коефіцієнт дифузії і чим менший квадрат товщини полімерної оболонки. При $t \rightarrow \infty$ концентрація $C(x)$ по всьому об'єму полімеру прямує до C_1 .

На рис. 3 наведені розраховані залежності відносних концентрації пари рідини в полімері $\frac{C(l_1)}{C_1} = f_1(t)$ і внутрішнього опору конструкції електроакустичного приладу сталому струму $\frac{R_{п,с}(l_1)}{R_{п,с,0}(l_1)} = f_2(t)$. Як бачимо, опір приладу сталому струму знижується завдяки поступовому насиченню полімерної оболонки парою рідини.

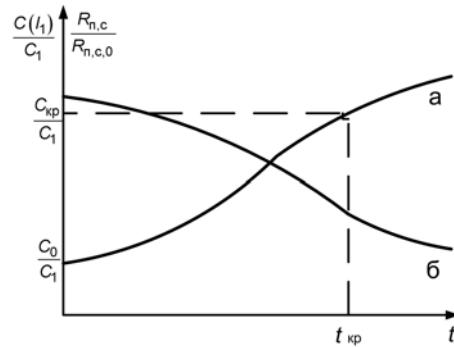

Рис. 3. Залежності концентрації пари рідини в полімері (а) та внутрішнього опору електроакустичного приладу сталому струму (б)

Висновки

Обґрунтовано, що для забезпечення електричної міцності конструкцій електроакустичних приладів необхідно мати інформацію щодо зміни параметрів матеріалів, які використовуються для електроізоляції та герметизації в умовах їх тривалої експлуатації.

Встановлено, що електричний стан конструкції електроакустичного приладу визначається концентрацією пари рідини в ній, яка може бути знайдена як результат розв'язання диференціального рівняння дифузії для відповідної розрахункової моделі.

Запропоновано розрахункову модель оцінки процесів дифузії пари рідини в конструкціях електроакустичних приладів за наявності адгезії полімерних матеріалів до активного елемента.

Література

1. Дідковський В.С., Лейко О.Г., Савін В.Г. Електроакустичні п'єзокерамічні перетворювачі (розрахунок, проектування, конструювання). Навчальний посібник. - Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2006.- 448 с.
2. Дрозденко О.І. Метод розрахунку температурних напружень, які виникають в конструкціях п'єзоелектричних перетворювачів, герметизованих гумо-металевими шарами / О.І. Дрозденко // Електроніка і зв'язь. - 2010.- №3(56). - С. 135-138
3. Подводные электроакустические преобразователи. (Расчет и проектирование): Справочник / В.В. Богородский, Л.А. Зубарев, Е.А. Корепин, В.И. Якушев. - Л.: Судостроение, 1983. - 248 с.
4. Доценко Н.С., Соболев В.В. Долговечность элементов радиоэлектронной аппаратуры (влияние влаги). - Л.: Энергия, 1973. - 160с.
5. Тихонов А.Н., Самарский А.А. Уравнения математической физики: Учеб. пособие. - М.: Изд-во МГУ, 1999. - 798 с.